

UŻYTAK · USŁUGI ARCHIWALNE

RAPORT PRZYKŁADOWY

Historia rodu

Sapiehowie w dokumentach (1501–1918)

20

dokumentów w kartach

19

osób z rodu

2 223

trafień w zbiorze

Nr UZ-ARCH-F-0001
Data 19.10.2026
Zakres 226 tomów wydań źródłowych · ponad 85 tys. stron
Język polski

CENA

149 €

Sapiehowie w dokumentach (1501–1918)

Pełny raport o jednym rodzie: wszystkie znaczące dokumenty z naszego zbioru w porządku chronologicznym, z cytatami i przekładami, oś czasu, indeks osób z rodu i miejsc z nim związanych. Tak wygląda historia rodu zbudowana wyłącznie na źródłach.

20

dokumentów w kartach

19

osób z rodu

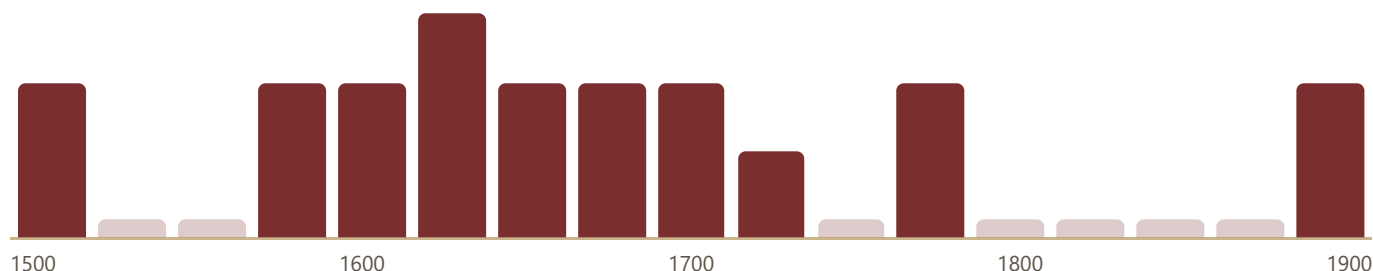
18

miejsc

2 223

trafień w zbiorze

Dokumenty w czasie

Ziemie Sapiehów (Różana, Stonim, Wołkowysk) na mapie Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1613 r. (domena publiczna).

Indeks osób z rodu

Osoba	Urzędy (wg dokumentów)	Lata	Karty
Iwan (Jan) Sapieha	sekretarz i „capitaneus” w kancelarii ruskiej wielkiego księcia Aleksandra; rycerz (miles) diecezji wileńskiej	1501	SAP-01, SAP-02
Mikołaj Sapieha („Nicolò Sapia”)	brak urzędu; „gentilhuomo Lituano” (tożsamość z wojewodą witebskim z SAP-03 nieustalona)	1583	SAP-11
Mikołaj Sapieha	wojewoda witebski	1595	SAP-03
Lew Sapieha	kanclerz wielki litewski; starosta brzeski i mohylewski; wojewoda wileński i hetman wojsk litewskich (1626); w 1663 wspominany jako „Palatinus Vilnensis et supremus Militiae M. D. Lithuaniae Dux”	1607, 1622, 1626, 1663	SAP-04, SAP-05, SAP-12, SAP-06
Fryderyk Sapieha	starosta „Ostrivensis”	1634	SAP-13
Kazimierz Lew Sapieha	pisarz wielki litewski (identyfikacja wydawcy)	1636	SAP-14
Paweł Jan Sapieha	w dokumencie bez urzędu; bratanek Lwa	1663	SAP-06
Sapieha, hetman wojsk litewskich (imię niepodane)	„dux exercituum Lithuaniae”; pan kościoła w Różanej	1663	SAP-15
Benedykt Sapieha	podskarbi wielki litewski	1696	SAP-07
Kazimierz Jan Sapieha	wojewoda wileński; hetman wielki litewski; hrabia na Bychowie, Zasławiu i Dąbrownie	1696, 1709	SAP-07, SAP-16, SAP-08
Michał Sapieha	koniuszy Wielkiego Księstwa Litewskiego; syn wojewody wileńskiego Kazimierza	1709	SAP-08
Jan Kazimierz Sapieha	starosta („Starosta Bobrowski”; wydawca: starosta bobrujski)	1713	SAP-17
Hrabia Sapieha na Bychowie (imię niepodane)	łowczy wielki litewski; dziedziczny pan hrabstwa bychowskiego	1740	SAP-18
Józef Sapieha	biskup tytularny diecezarski, koadiutor i sufragan wileński	1740	SAP-18
Aleksander Michał Sapieha	kanclerz wielki litewski	1776	SAP-09, SAP-19
Anna Teofila Sapieżanka (Sanguszkowa)	córka kanclerza wielkiego litewskiego („Principessa Sapieha”)	1776	SAP-19
Magdalena Agnieszka Sapieżyna z Lubomirskich	matka Anny Teofili („Principessa di lei Madre”; identyfikacja wydawcy)	1776	SAP-19
Eustachy Sapieha	książę („Prince”)	1917	SAP-20
Adam Stefan Sapieha	biskup krakowski	1917, 1918	SAP-20, SAP-10

Miejsca związane z rodem

Rzym, „Ukasno”, dystrykt „Krzeslaviensis” (tak w druku; nieidentyfikowane), Witebsk (Viciebsk), Różana (Rużany), Brześć (Brest), Mohylew (Mahiloŭ), Wilno, Połonka (bitwa) (Palonka), Obóz nad Dnieprem pod Smoleńskiem, Starostwo „Ostrivensis” (prawdopodobnie Ostryna — identyfikacja niepewna) (Astryna (?)), Bychów, hrabstwo bychowskie (Bychaŭ), Zasław (Zasłaŭje), Dąbrowna / Dąbrowna (Dubroŭna), Bendery, Bobrujsk (starostwo; wg wydawcy) (Babrujsk), Daszkówka (Daškaŭka), Sidorowicze (Sidaravičy), Kraków

Rzym 1501: Iwan Sapieha w sprawie unii metropolity kijowskiego

Od: Papież Aleksander VI · **Do:** Albert (Albertus), biskup wileński

Papież odpowiada biskupowi wileńskiemu, który doniósł, że Jan Józef (Iohannes Iozeph), uznawany przez Kijowian i Rusinów za pasterza, ofiaruje posłuszeństwo Rzymowi zgodnie z soborem florenckim, i prosił o wysłuchanie Jana Sapiehy, sekretarza wielkiego księcia Aleksandra. Papież przesyła dekret florencki i poleca zbadać praktyki Rusinów (pochodzenie Ducha Świętego, Eucharystia, czyściec, prymat). Sapieha prosił o polecenie Jana Józefa księciu jako metropolity i o prawo udzielania odpustów; papież odmawia, dopóki ten nie otrzyma prowizji od Stolicy Apostolskiej. Sapieha prosił też, by ochrzczonych w obrządku greckim nie chrzcić ponownie i o zgodę na murowane cerkwie.

„Proinde petis, ut Iohannem Sopega dilecti filii nobilis viri Alexandri magni ducis Lithuanie in cancellaria Ruthenica secretarium et capitaneum super hiis audire”

Przekład: „Prosisz więc, abyśmy w tych sprawach wysłuchali Jana Sapiehę, sekretarza i kapitana umiłowanego syna, szlachetnego męża Aleksandra, wielkiego księcia Litwy, w kancelarii ruskiej”

► Dlaczego to ważne: Najwcześniejszy w tej próbkę dokument watykański, w którym Sapieha występuje osobiście jako rzecznik sprawy unii przed papieżem.

Archiwum: Ex Reg. orig. An. IX. Armar. XXXII. Tom. XXI. fol. 43 · Źródło: A. Theiner, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, t. II (1410–1572), Romae 1861, nr CCC, s. 280–282; przedruk: A. G. Welykyj, Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia, vol. I (1075–1700), Romae 1953, nr 102

Bulla papieska dla cerkwi ufundowanej przez Jana Sapiehę

Od: Papież Aleksander VI · **Do:** Ad perpetuam rei memoriam (na prośbę Jana Sapiehę)

Jan Sapieha, rycerz diecezji wileńskiej i sekretarz ruski wielkiego księcia Aleksandra, uzyskał kanoniczne erygowanie parafialnej cerkwi św. Ducha w „Ukasno” w dystrykcie „Krzeslaviensis” i uposażył ją tak, by służyli w niej kapłani ruscy, katolicy i posłuszni Rzymowi, w obrządku greckim; świątynia nie była jeszcze zbudowana. Papież pozwala, by po konsekracji przez biskupa wileńskiego odprawiali w niej kapłani łacińscy i ruscy, a wierni obu obrządków słuchali mszy. Nadaje 10 lat i 10 kwadragen odpustu wspierającym budowę i odwiedzającym kościół w Zielone Świątki, Przemienienie, Ofiarowanie NMP, św. Piotra i Pawła i rocznicę poświęcenia.

„ita quod ibi presbiteri rutheni vere catholici ac sancte Romane Ecclesie obedientes semper esse ac secundum morem Grecorum seu iuxta eorum ritus ...”

Przekład: „tak aby byli tam zawsze kapłani ruscy prawdziwie katolicy i posłuszni świętemu Kościołowi Rzymskiemu, [odprawiający] według obyczaju Greków, czyli zgodnie z ich obrządkiem...”

► Dlaczego to ważne: Najstarsza w próbce papieska wzmianka o fundacji kościelnej Sapiechów — świątyni przeznaczonej dla obu obrządków.

Archiwum: ASV, Armarium XXXI, vol. 21, fol. 51v–52 · Źródło: A. G. Welykyj, Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia, vol. I (1075–1700), Romae 1953 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 103, s. 179–180 (paginacja druku ustalona z indeksu tomu)

Młody Sapieha porzuca prawosławie i jedzie do Rzymu

Od: Nuncjusz apostolski w Polsce (w druku bez podpisu; wcześniejsze wydanie: E. Kuntze, MPV VI — akta nuncjusza A. Bolognetiego) · **Do:** Kardynał w Rzymie (w druku: „Ill.mo et Rev.mo Mons. mio Sig. Padrone”)

Nadawca poleca adresatowi „Nicolò Sapię”, młodego szlachcica litewskiego „bardzo dobrych obyczajów”, tak gorliwego w wierze katolickiej, że porzuciwszy „schizmę grecką” i wróciwszy na łono Kościoła, opuścił ojczyznę, ojca i braci — pozostających „schizmatykami” — by zamieszkać w Rzymie, choć ojciec pozwolił mu tylko na dwa lata. Sapieha sam prosił o list polecający i okazywał nadawcy w Polsce synowskie przywiązanie. Nadawca prosi o przyjęcie go pod opiekę i wspieranie, w nadziei, że za jego przykładem pójść także bracia. Wydawca zaznacza w przypisie, że ród był wówczas jeszcze przeważnie obrządku ruskiego.

„havendo già lasciato lo scisma greco et ridottosi nel grembo di Santa Chiesa, non si è curato di abandonar la patria, il padre et fratelli”

Przekład: „porzuciwszy już schizmę grecką i powróciwszy na łono świętego Kościoła, nie wahał się opuścić ojczyzny, ojca i braci”

► Dlaczego to ważne: Wczesny dokument o przejściu członka rodu na katolicyzm i jego wyjeździe do Rzymu wbrew prawosławnej jeszcze rodzinie.

Archiwum: ASV, Nunz. di Polonia, vol. 1 A, fol. 39 · Źródło: A. G. Welykyj, Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850), vol. I (1550–1593), Romae 1959, nr 170 (wcześniej: E. Kuntze, Monumenta Poloniae Vaticana VI, p. 119, nr 113)

Wojewoda witebski porzuca kalwinizm na synodzie unijnym

Od: Nuncjusz apostolski w Polsce Germanico Malaspina (list niepodpisany; autorstwo według przypisu wydawcy) · **Do:** Kardynał-patron w Rzymie (w druku tylko „Ill.mo et Rev.mo Sig. Padrone mio Col.mo”)

Nuncjusz pisze o sprawach wojskowych i Kozakach, a następnie o unii: wybrani posłowie — biskupi ruscy — jeszcze nie przybyli, zatrzymani sprawami w sądach lubelskich; król oczekuje ich z niecierpliwością. Na synodzie w sprawie unii ich Kościoła z katolickim byli obecni liczni możni — katolicy, heretycy i Rusini. Wśród nich Mikołaj Sapieha, wojewoda witebski, dotąd kalwinista, który po wysłuchaniu dysput wyrzekł się kalwinizmu i przyjął wiarę ruską pod warunkiem, że unia zostanie dopełniona, a Rusini uznają papieża za namiestnika Chrystusa; w przeciwnym razie zapowiedział przejście na katolicyzm łaciński. Nuncjusz dodaje, że heretycy i schizmatycy „zgrzytają zębami”.

„abiurando la calvinistica heresia, et abbracciando la Ruthena religione, purché la Unione con la Sede Apostolica si riducesse alla sua perfettione”

Przekład: „wyrzekając się herezji kalwińskiej i przyjmując wiarę ruską, pod warunkiem że unia ze Stolicą Apostolską zostanie doprowadzona do doskonałości”

► Dlaczego to ważne: Watykańskie świadectwo zmiany wyznania jednego z Sapiehów, uzależnionej wprost od powodzenia unii kościelnej.

Archiwum: ASV, Fondo Borghese, Ser. III, vol. 89 B, fol. 183–83v · Źródło: A. G. Welykyj, Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850), vol. II (1594–1608), Romae 1959 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 493, s. 62–63 (paginacja druku ustalona z indeksu tomu)

Kanclerz Lew Sapieha odpiera przed nuncjuszem skargi Herburta

Od: Lew Sapieha · **Do:** Francesco Simonetta, nuncjusz apostolski w Polsce

Sapieha odpowiada na to, co kard. Borghese napisał w imieniu papieża w sprawie Jana Herburta. Dziwi się cierpliwości Rzymu wobec Herburta, który twierdzi, że z powodu władzy i wpływów kanclerza nie jest bezpieczny w Królestwie. Sapieha przyrzeka nuncjuszowi i papieżowi, że nigdy nie pomyśli o skrzywdzeniu przeciwnika. Odmawia jednak formalnych gwarancji stosowanych gdzie indziej: obyczaj Rzeczypospolitej oraz jego stan szlachezca i senatora pozwalają tylko na więzy honoru i słowa. Spór z Herburtem nazywa sporem o nierówność urodzenia. Prosi, by nuncjusz sądził według samej prawdy, traktując go w postępowaniu jak równego.

„cum ipse Nobilis Polonus et liber sim, et praeterea Senator, nequeo me astringere ... validioribus vinculis, quam ea sunt, quae honoris, morum, vitaeque meae professio admittit”

Przekład: „skoro sam jestem szlachcicem polskim i człowiekiem wolnym, a ponadto senatorem, nie mogę się wiązać ... silniejszymi więzami niż te, na które pozwala mój honor, obyczaje i sposób życia”

► Dlaczego to ważne: Własny głos kanclerza Lwa Sapiehy w sporze sądowym toczonym przed nuncjaturą, z wykładem szlacheckiej wolności wobec Rzymu.

Archiwum: AV, F. Borghese II 234 f. 94r-95r (cop.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. XVIII: Franciscus Simonetta (1606–1612), vol. 1 (21 VI 1606 – 30 IX 1607), ed. A. Tygielski, Romae 1990, N. 345, s. 356–358

Lew Sapieha do Józefata Kuncewicza: nie wolno zmuszać do unii siłą

Od: Lew Sapieha · **Do:** Józefat Kuncewicz, arcybiskup połocki

Kanclerz odpowiada na nieznanego list arcybiskupa. Przyznaje, że sam był „autorem” unii, ale jak grzechem jest odtrącać przychodzących do Kościoła, tak niegodziwością jest zmuszać do unii siłą. Zarzuca hierarchii unickiej, że jej postępowanie zraziło Moskwę, i ostrzega, że w czasie wojny z Turcją domowe spory grożą państwu. Przytacza groźby Kozaków i ich prośbę do króla o utrzymanie biskupów Boreckiego i Smotryckiego. Zarzuca Józefatowi nadużywanie władzy, ambicję i mnożenie procesów, radzi ostrożność i pisze, że unia nie może szkodzić Rzeczypospolitej. W wydaniu tekst nosi tytuł „Litterae cuiusdam Senatoris ... valde acerbae”.

„nam sicut illos qui ad Ecclesiam Sanctam Universalem Apostolicam confugiunt reiicere et deserere nefas, sic vice versa vi ad Unionem compellere nefandum”

Przekład: „jak bowiem odtrącać i porzucać tych, którzy uciekają się do świętego, powszechnego, apostolskiego Kościoła, jest grzechem, tak i odwrotnie — przymuszać siłą do unii jest niegodziwością”

► Dlaczego to ważne: Najśłynniejszy tekst Lwa Sapiehy o unii, zachowany w Watykanie jako załącznik do procesu beatyfikacyjnego Józefata.

Archiwum: ASV, Archivum S. C. Rituum, vol. 2291, fol. 67-73 (copia) · Źródło: A. G. Welykyj, S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana beatificationis et canonizationis, vol. I (1623–1628), Romae 1952 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 74, s. 246–255

Jubileusz dla Lwa Sapiehy i jego żołnierzy: „pierwszy promotor unii”

Od: Kongregacja Rozkrzewiania Wiary (sesja przed papieżem, „coram Sanctissimo”) · **Do:** — (akta kongregacji; dekret na prośbę Lwa Sapiehy)

Na posiedzeniu w Kwirynale przed papieżem, z udziałem ośmiu kardynałów, kard. Bandini zreferował listy nuncjusza polskiego z 23 marca. Wydano dwa dekrety: odpust zupełny dla cerkwi bazylianów w Żyrowicach na święta maryjne, na prośbę metropolity Józefa, oraz jubileusz Roku Świętego dla Lwa Sapiehy, wojewody wileńskiego i hetmana wojsk litewskich, dla niego i jego żołnierzy. Papież polecił wpisać do brewe motywy: według nuncjusza Sapieha był „pierwszym promotorem” unii metropolity Rusi z Rzymem, zawsze bronił unitów przed schizmatykami na sejmach i u króla, zwłaszcza w tym roku, i walczył z wrogami Kościoła.

„quia fuit primus promotor Unionis Metropolitanae Russiae cum suis Episcopis, et populis cum Sancta Romana Ecclesia”

Przekład: „ponieważ był pierwszym promotorem unii metropolity Rusi z jego biskupami i ludami ze świętym Kościołem Rzymskim”

► Dlaczego to ważne: Rzym oficjalnie nazywa Lwa Sapiechę „pierwszym promotorem” unii — cztery lata po jego ostrym liście do Józefata Kuncewicza (SAP-05).

Archiwum: APF, Acta S. C. de Prop. Fide, vol. 4, fol. 57v-58, nr. 1 · Źródło: A. G. Welykyj, Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia, vol. I (1622–1667), Romae 1953 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 55

Starosta Fryderyk Sapieha w rzymskim spisie unitów Litwy

Od: Rafał Korsak, przebywający w Rzymie w sprawach metropolii kijowskiej (autorstwo i rękopis według wydawcy: „scriptura Korsakiana”) · **Do:** — (adresat nie podany; dokument w APF, akta Kongregacji Rozkrzewiania Wiary)

Rafał Korsak sporządza wykaz liczby unitów w litewskiej części metropolii kijowskiej, według województw wileńskiego, trockiego, nowogródzkiego i podlaskiego, podając szacunkowe liczby dusz dla miast, starostw i dóbr prywatnych. W województwie trockim wymienia m.in. Lidę i Grodno oraz starostwo „Ostrivensis”, które jest unickie, „ponieważ i sam starosta, Jaśnie Oświecony Fryderyk Sapieha, jest unitą” — liczy tam ok. 3000 unitów. W tym samym wykazie są m.in. Żyrowice z cudownym obrazem (do 3000 komunikujących dziennie) i klasztor unicki w dobrach Mikołaja Tryzny w „Biten”.

„Capitaneatus Ostrivensis est unitus, quia et ipse Capitaneus Ill.mus Fridericus Sapieha est unitus”

Przekład: „Starostwo „Ostrivensis” jest unickie, ponieważ i sam starosta, Jaśnie Oświecony Fryderyk Sapieha, jest unitą”

► Dlaczego to ważne: Jedyna w próbkę wzmianka o Fryderyku Sapiezie i wyznaniu starosty jako czynnika wyznania całego starostwa.

Archiwum: APF, Scritt. rif. nelle Congreg. gen., vol. 336, fol. 297-298v · Źródło: A. G. Welykyj, Epistolae Metropolitum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637–1674), Romae 1956, nr 38

Wilno 1636: łuk triumfalny pisarza Sapiehy na cześć św. Kazimierza

Od: Nuncjusz Mario Filonardi (avviso) · **Do:** Kard. Francesco Barberini

Avviso z Wilna opisuje uroczyste przeniesienie 14 sierpnia relikwii św. Kazimierza do nowej kaplicy w katedrze, zbudowanej „z królewskim kosztem i przepychem”. Mimo podagry i kolki król uczestniczył w procesji, niesiony w lektyce; przy relikwiach czuwali nocą najznacniejsi senatorowie, w procesji szło duchowieństwo łacińskie i ruskie, bractwa i zakony. Na trasie wzniesiono pięć łuków triumfalnych – przez akademię jezuicką, miasto, dominikanów, franciszkanów i przez „Gran Notaro di Littuania”, którego wydawca identyfikuje jako Kazimierza Lwa Sapiehę. Relikwie złożono w srebrnej trumnie, którą poświęcił nuncjusz; odśpiewano *Te Deum*.

„... eretti 5 archi trionfali: ... da' Padri Domenicani, Francescani e dal Gran Notaro di Littuania”

Przekład: „... wzniesiono 5 łuków triumfalnych: ... przez ojców dominikanów, franciszkanów i przez pisarza wielkiego litewskiego”

► Dlaczego to ważne: Kazimierz Lew Sapieha jako jeden z pięciu fundatorów łuków triumfalnych podczas wielkiej uroczystości religijnej w Wilnie.

Archiwum: BV, Barb. Lat. 6598 f. 20r-21r (or. avviso) · Źródło: *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. XXV: Marius Filonardi (1635–1643), vol. 1 (12 II 1635 – 29 X 1636), ed. T. Chynczewska-Hennel, Cracoviae 2003, N. 176, s. 233–237 (fragmenty: Welykyj, LNA V, n. 2342)

Ikony z cerkwi w Różanej w rękach dominikanów: skarga unitów

Od: Biskupi rusko-unicy i zakon bazylianów (memoriał zjazdu w Żyrowicach) · **Do:** Biskup chełmski, do przedstawienia Stolicy Apostolskiej

Memoriał biskupów unickich i bazylianów, przekazany biskupowi chełmskiemu na zjeździe w Żyrowicach, dziękuje papieżowi za obronę unii i pomoc, prosi o kanonizację Józefata, obsadzenie metropolii i zwrot cerkwi oraz sprzętów zabranych w czasie wojen. Wśród skarg: Moskwa zabrała z kościoła w Różanej, należącego do „Ill.mus Sapieha dux exercituum Lithuaniae”, przy którym jest klasztor bazylianów, ikony Chrystusa Zbawiciela, cudowny obraz Matki Bożej, św. Jana Chrzciciela oraz świętych Piotra i Pawła. Dominikanie z Nowogródka nocą wyjęli je z wozów i trzymają w swoim kościele, nie oddając mimo próśb Sapiehy i upomnień prowincjała.

„Neque rogati ab Ill.mo Sapieha, moniti a suo Provinciali per litteras, ... ut nobis redderent, obedire noluerunt”

Przekład: „Ani prośzeni przez Jaśnie Oświeconego Sapiehę, ani upominani listownie przez swego prowincjała, ... by nam je oddali, nie chcieli usłuchać”

► Dlaczego to ważne: Jedyne w zestawie dokument o świątyni w dobrach Sapiehów w Różanej i o losie jej ikon w czasie wojny z Moskwą.

Archiwum: APF, Scritt. rif. n. Congreg. gen. (Fondo Vienna), vol. 17, fol. 127-132 · Źródło: A. G. Welykyj, *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes* (1600–1900), vol. II (1641–1664), Romae 1973 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 178

Paweł Jan Sapieha z obozu pod Smoleńskiem prosi o kanonizację Józefata

Od: Paweł Jan Sapieha · Do: Papież (Pontifex Romanus)

Sapieha przypomina, że przed dwoma laty, podczas sejmu, otrzymał przez nuncjusza, arcybiskupa Larissy, list papieski powierzający możliwą obronę unickiego Kościoła wschodniego; postanowili przedkładać tę sprawę nawet nad niebezpieczeństwo Rzeczypospolitej. Prosi o kanonizację błogosławionego Józefata Kuncewicza, arcybiskupa połockiego. Píše, że święty przepowiedział obecne nieszczęścia Królestwa w listach pisanych własnoręcznie do Lwa Sapiehy, wojewody wileńskiego i najwyższego wodza wojsk litewskich, stryja autora, niedawno odnalezionych w jego bibliotece. Dodaje, że sam doświadczył pomocy Józefata w wielkiej bitwie z Moskwą pod Połonką, stoczonej pod jego imieniem jako hasłem. Suplikę przekazuje biskup chełmski.

„litteris olim suis, nuper in Bibliotheca Patru mei, bonae memoriae Leonis Sapieha, Palatini Vilnensis et supremi Militiae M. D. Lithuaniae Ducis, repertis”

Przekład: „w swoich niegdyśszych listach, niedawno odnalezionych w bibliotece mego stryja, świętej pamięci Lwa Sapiehy, wojewody wileńskiego i najwyższego wodza wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego”

► Dlaczego to ważne: Pokazuje zwrot w relacji rodu z Józefatem: bratanek jego krytyka prosi o kanonizację, powołując się na listy z rodowej biblioteki.

Archiwum: Arch. S. C. Rituum Centrale, Postulatoriae, v. K. 1, nr. 11 (charta) · Źródło: A. G. Welykyj, S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana beatificationis et canonizationis, vol. III (1637–1867), Romae 1967 (Analecta OSBM, ser. II, sectio III), nr 220, s. 159–160 (wg spisu treści tomu)

Hetman wyklęty: Benedykt Sapieha prosi papieża o rozgrzeszenie brata

Od: Benedykt Sapieha · Do: Papież Innocenty XII

Benedykt Sapieha pisze, że jego rodzony brat, Kazimierz Sapieha, wojewoda wileński i hetman wojsk litewskich, został przez biskupa wileńskiego „nie mniej nieważnie niż niesprawiedliwie” ogłoszony ekskomunikowanym na mocy bulli In Coena Domini — za dawne szkody wyrządzone przez żołnierzy kwaterujących w dobrach biskupstwa. Sprawa szkód została już załagodzona za pośrednictwem nuncjusza. Kazimierz nie uważa się za związanego klątwą, lecz z delikatności sumienia, jako żołnierz walczący z wrogami chrześcijaństwa i oddany Kościołowi, prosi o rozgrzeszenie „ad cautelam” i błogosławieństwo apostolskie. Benedykt występuje jako jego pełnomocnik.

„non minus nulliter quam iniuste declaratus fuit per reverendissimum dominum episcopum Vilnensem incidisse in excommunicationem bullae Coenae Domini”

Przekład: „nie mniej nieważnie niż niesprawiedliwie został ogłoszony przez przewielebnego księdza biskupa wileńskiego jako popadły w ekskomunikę bulli In Coena Domini”

► Dlaczego to ważne: Głos samych Sapiechów w najostrzejszym konflikcie rodu z Kościołem — sporze z biskupem wileńskim w latach 90. XVII w.

Archiwum: ASV, Segr. Stato, Polonia 116 f. 641r, 643r (cop.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXXVII: Giovanni Antonio Davia (1696–1700), vol. 1 (13 II 1696 – 28 XII 1696), ed. W. Kęder, Cracoviae 2004, N. 242, s. 250

Hetman Sapieha przebacza konfederatom i płaci żołd z własnej kasy

Od: Kazimierz Jan Sapieha · **Do:** Skonfederowani żołnierze wojska litewskiego (kopię przesłał nuncjusz G. A. Davia kard. F. Spadzie)

W bezkrólewiu po śmierci Jana III, wobec wrogów zewnętrznych, sporów wewnętrznych i nieopłaconego wojska, Kazimierz Jan Sapieha — hrabia na Bychowie, Zasławiu i Dąmbrownie, wojewoda wileński i hetman wielki litewski — chce zdusić w zarodku konfederację części chorągwi pod Brześciem. Przy pośrednictwie senatorów i urzędników litewskich zobowiązuje się na honor: przebacza wszystkie obrazy, wyrzeka się zemsty, obiecuje chronić honor i majątki konfederatów, wypłacić z własnego skarbu żołd za dwa kwartały w imieniu Rzeczypospolitej (z prawem zwrotu), utrzymać taryfę zimowych kontrybucji i nie kasować chorągwi. Prosi senatorów o podpisy i pieczęcie.

„offensas et laesiones mei, quae intercesserunt, ab hodierno die Christiano et heroico animo condono et oblivioni trado”

Przekład: „obrazy i krzywdy mnie wyrządzone, jakie zaszły, od dnia dzisiejszego po chrześcijańsku i bohatersko daruję i puszcza w niepamięć”

► Dlaczego to ważne: Dokument podaje tytuł hrabiowski hetmana z jego dobrami (Bychów, Zasław, Dąmbrowna) i pokazuje go jako wierzyciela wojska.

Archiwum: ASV, Segr. Stato, Polonia 116 f. 747r-747v (cop.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXXVII: Giovanni Antonio Davia (1696–1700), vol. 1 (13 II 1696 – 28 XII 1696), ed. W. Kęder, Cracoviae 2004, N. 343, s. 344–345

Śmierć Michała Sapiehy przed trybunałem nuncjatury

Od: Nuncjusz apostolski Niccolò Spinola · **Do:** Aleksander Wyhowski, biskup łucki

Nuncjusz przypomina, że od 1701 r. kanonik wileński Krzysztof Białozor był oskarżony przed trybunałem nuncjatury, na wniosek wojewody wileńskiego Kazimierza Sapiehy i jego synów, jako główny sprawca śmierci Michała Sapiehy, koniuszego litewskiego i syna wojewody. Przesłuchano świadków; oskarżony przebywał za granicą, a wojewoda w końcu zaniechał popierania sprawy. Teraz Białozor po powrocie wpadł w ręce jakichś oddziałów, które go więżą, choć jako duchowny podlega sądowi kościelnemu. Nuncjusz deleguje biskupa łuckiego, by pod groźbą cenzur uzyskał wydanie kanonika, wznowił proces i go rozstrzygnął.

„occasione praetensi ipsius concursus, seu principalis influxus in mortem Ill.mi olim Michaelis Sapieha, praefecti stabuli Magni Ducatus Lithuaniae”

Przekład: „z powodu rzekomego jego współudziału, czyli głównego wpływu na śmierć Jaśnie Oświeconego niegdyś Michała Sapiehy, koniuszego Wielkiego Księstwa Litewskiego”

► Dlaczego to ważne: Dokument ukazuje, jak śmierć syna wojewody wileńskiego stała się sprawą kościelnego sądu nuncjatury, wniesioną przez samych Sapiehów.

Archiwum: AV, Arch. Nunz. Varsavia 183 f. 66v-67r (reg.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. XLII: Nicolaus Spinola (1707–1712), vol. 3 (1 I 1709 – 31 XII 1709), ed. I. Kopiec, Cracoviae 2014, N. 894, s. 237–239

Z Bender do Warszawy: Sapieha prosi króla o łaskę

Od: Avviso z nuncjatury (Benedetto Odescalchi-Erba) do Sekretariatu Stanu · **Do:** Sekretariat Stanu

W piątek przybył do Warszawy kurier wysłany 22 lutego z Bender przez „hrabiego Sapiehę, starostę” (wydawca: Jan Kazimierz Sapieha). Sapieha prosi króla o przywrócenie do łask, co król łaskawie przyznał. Przesłał też dokładną relację o wydarzeniach z 11 lutego: król szwedzki, nie chcąc słuchać rozkazów seraskiera wydanych z polecenia Porty, został zaatakowany w swej kwaterze przez Turków i Tatarów; bronił się do późnej nocy, zabijając własnoręcznie 17 Turków (poległo ok. 400), aż po podpaleniu domu poddał się ranny i został wywieziony w głąb państwa sułtana.

„Supplica egli il Re di essere rimesso in grazia, ciò che gli è stato generosamente accordato da Sua Maestà.”

Przekład: „Prosi on króla o przywrócenie do łask, co zostało mu wspaniałomyślnie przyznane przez Jego Królewską Mość.”

► Dlaczego to ważne: Sapieha przy Karolu XII w Bender szuka pojednania z królem i jest źródłem wieści o wydarzeniach w Bender dla nuncjatury.

Archiwum: AV, Segr. Stato, Polonia 138 f. 241r-242v (or.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Poloniae, t. XLIII: Benedictus Odescalchi-Erba (1711-1713), vol. 2 (4 I 1713 – 17 I 1714), collegit J. A. Gierowski, supplevit et edidit I. Kopiec, Cracoviae 2011, N. 690, s. 149

Hrabstwo bychowskie Sapiehów: parafie dla unitów i zabójstwo dziekana

Od: Florian Hrebnicki, arcybiskup połocki · **Do:** Kardynałowie Kongregacji Rozkrzewiania Wiary

Arcybiskup opisuje walkę z prawosławnym biskupem mohylewskim Józefem Wołczańskim, przybyłym z Moskwy. W 1740 r. uzyskał u hrabiego Sapiehy w Bychowie, łowczego wielkiego litewskiego — przedkładając dawne prawa dziedzicznych panów hrabstwa bychowskiego — oraz dzięki wstawiennictwu jego brata, biskupa Józefa Sapiehy, przyznanie unitom parafii w Daszkówce i Sidorowiczach; hrabia przedstawił dwóch kandydatów na proboszczów i polecił zarządowi bychowskiemu ich wspierać. 26 kwietnia dziekan bychowski Emilian Klimontowicz został w Sidorowiczach zabity przez podburzony tłum. Arcybiskup prosi o brewia papieskie m.in. do obu braci Sapiehów.

„decernentibus nullum posse in illo Comitatu habitare Schismaticum, nullam Ecclesiam per Schismaticos regendam in eodem Comitatu esse fundatam”

Przekład: „[dekretów] stanowiących, że żaden schizmatyk nie może mieszkać w tym hrabstwie i że żadna cerkiew zarządzana przez schizmatyków nie została w tym hrabstwie ufundowana”

► Dlaczego to ważne: Pokazuje Sapiehów jako dziedzicznych panów hrabstwa bychowskiego, rozstrzygających o wyznaniu parafii w swoich dobrach.

Archiwum: APF, Scritt. rif. n. Congressi: Mosc., Polonia e Ruteni, vol. 6, f. 458-461v · Źródło: A. G. Welykyj, Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum Leonis Kiszka, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij (1714-1762), Romae 1959, część: F. Hrebnyckij, nr 3

Pius VI prosi kanclerza Sapiehę o obronę bazylianów**Od:** Papież Pius VI · **Do:** Aleksander Sapieha, kanclerz wielki litewski

Papież pisze, że darzy szczególną miłością ruską kongregację Zakonu św. Bazylego Wielkiego za jej zasługi dla Kościoła. Dowiedział się, że kongregacja, a zwłaszcza jej znaczny klasztor bytyński (Bitinense), jest w poważnym niebezpieczeństwie co do praw i majątku z powodu sporów i procesów wytoczonych przed trybunałem Wielkiego Księstwa Litewskiego przez „potęgę nieunitów” i innych. Prosi Sapiehę, by w zastępstwie papieża bronił praw zakonu swą sprawiedliwością i powagą, i obawia się, że nowe straty ośmieliłyby przeciwników do ataków na inne zakony i kościoły katolickie. Obiecuje wdzięczność i udziela błogosławieństwa.

„ut loco Nostri eidem adsis, et illius iura aequitate Tua et auctoritate, qua polles, tueare”

Przekład: „abyś w Naszym zastępstwie przyszedł mu z pomocą i bronił jego praw swą sprawiedliwością i powagą, którą się cieszysz”

► Dlaczego to ważne: Papież zwraca się bezpośrednio do Sapiehy jako kanclerza i opiekuna unickiego zakonu w sporach sądowych na Litwie.

Archiwum: AV, Ep. ad Princ. 176 f. 105v-106v (reg.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. LIV: Ioannes Andreas Archetti (1776–1784), vol. 1 (8 IV 1775 – 25 VII 1776), ed. P. Zając OMI, Cracoviae 2013, Appendix A. 10, s. 608–609 (wcześniejsze wyd. w druku: „Documenta, p. 249–250”)

Córka kanclerza Sapiehy żąda separacji od męża**Od:** Nuncjusz Giovanni Andrea Archetti · **Do:** Kard. Lazzaro Opizio Pallavicini

Nuncjusz donosi, że w Warszawie mówi się o zamiarach rozwiązania małżeństw w wielkich rodach, lecz dotąd jedynie „księżna Sapieha, córka kanclerza wielkiego litewskiego”, żona „księcia Józefa Sanguszk” (wydawca: Hieronim Janusz Sanguszko), wniosła do warszawskiego sądu biskupiego o separację z powodu niegodziwego traktowania przez męża i szkody dla zdrowia. Księżę zarzucił, że sprawę wszczęto bez jej zgody, z namowy jej matki. Sędzia przesłuchał żonę: oświadczyła, że proces wytoczono na jej wyraźny rozkaz, i powtórzyła to przed adwokatami obu stron. Księżę apelował do trybunału prymasa, a potem do Rzymu.

„essa non solo ... gli affermò che la lite era stata promossa con suo espresso ordine e deliberato consenso”

Przekład: „ona nie tylko ... oświadczyła mu, że proces został wytoczony na jej wyraźny rozkaz i za świadomą zgodą”

► Dlaczego to ważne: Rzadki w aktach nuncjatury przykład kobiety z rodu Sapiehów, która sama broni swojej sprawy przed sądem kościelnym.

Archiwum: AAV, Segr. Stato, Polonia 318 f. 241r-243r (orig.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. LIV: Ioannes Andreas Archetti (1776–1784), vol. 2 (11 VII 1776 – 30 XII 1776), ed. P. Zając OMI, Cracoviae 2022, N. 782, s. 435–436

Eustachy Sapieha do Benedykta XV: Litwa — awangarda Kościoła na Wschodzie**Od:** Eustachy Sapieha · **Do:** Papież Benedykt XV (przez nuncjusza w Wiedniu Teodoro Valfrè di Bonzo)

Książe Eustachy Sapieha pisze w imieniu „Polaków, Litwinów i Rusinów, katolickich mieszkańców Litwy”, którzy z przerażeniem czekają na chwilę, gdy po wojnie rozstrzygnie się ich los; od stu dwudziestu lat znoszą jarzmo imperium prześladowającego wiarę katolicką. Prosi papieża, by nie dopuścił do oddania ich na łaskę narodów innej wiary i wstawił się u możnych. Píše, że Litwa, przez wieki zjednoczona z Polską, była awangardą Kościoła na Wschodzie. Biskup Adam Stefan Sapieha przesłał suplikę „mego kuzyna” nuncjuszowi 25 III 1917, prosząc o ścisłe zachowanie w tajemnicy nazwiska podpisującego.

„Unie à la Pologne pendant de longs siècles, la Lithuanie a été l'avant-garde de l'Eglise en Orient.”

Przekład: „Zjednoczona z Polską przez długie wieki, Litwa była awangardą Kościoła na Wschodzie.”

► Dlaczego to ważne: Dwóch Sapiehów — polityk i biskup — wspólnie przedstawia papieżowi sprawę katolików Litwy w przełomowym roku 1917.

Archiwum: Vaticani, Arch. CNEE, Russia 483 s.f. (cop. dactylogr. listu biskupa; annexa n. 1 et n. 2 autogr.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. LVII: Achilles Ratti (1918–1921), vol. 1 (25 IV – 31 VII 1918), ed. S. Wilk SDB, Romae 1995, Appendix A. 6 (list A. S. Sapiehy z 25 III 1917) z annexum n. 2, s. 331–334

Biskup Sapieha do wizytatora Rattiego: oby Bóg uchronił nas od rewolucji**Od:** Adam Stefan Sapieha · **Do:** Achille Ratti, wizytator apostolski w Polsce

Biskup dziękuje za list z 7 października i telegram oraz za wizytę Rattiego w Krakowie, która zostawiła wszystkim drogę wspomnienie. Ma nadzieję, że jadąc do Lwowa, Ratti zatrzyma się znów w Krakowie, już w szczęśliwszych czasach, które przy obecnym tempie wydarzeń mogą nadejść prędzej, niż się sądzi — „oby Bóg uchronił nas od rewolucji”. Składa kondolencje z powodu śmierci matki Rattiego; sam stracił matkę w tym roku; obiecuje odprawić za nią mszę. W sprawie siostr od Bożej Miłości pisze, że prosił matkę generalną o pozostawienie przełożonej, lecz konstytucje i nowy kodeks wymagają zmiany; M. Binder zostanie w Krakowie.

„Che Dio solamente ci liberi d'una rivoluzione.”

Przekład: „Niech tylko Bóg uchroni nas od rewolucji.”

► Dlaczego to ważne: Rzadki prywatny ton korespondencji biskupa krakowskiego Sapiehy z wizytatorem apostolskim Rattim (późniejszym Piusiem XI) w przełomowych tygodniach 1918 r.

Archiwum: AV, Arch.Nunz.Vars. 191 f. 329r-330r (autogr.) · Źródło: Acta Nuntiaturae Polonae, t. LVII: Achilles Ratti (1918–1921), vol. 2 (1 VIII – 11 XI 1918), ed. S. Wilk SDB, Romae 1996, N. 183, s. 216

Metoda i źródła

- Zbiór: 226 tomów drukowanych wydań źródłowych z archiwów Watykanu i innych archiwów (XIX–XXI w.), rozpoznanych i przetworzonych oprogramowaniem UZYTAK.
- Wyszukiwanie: indeks pełnotekstowy z historycznymi wariantami zapisu nazw; fałszywe trafienia (inne osoby, inne miejsca o tej samej nazwie) są odrzucane.
- Weryfikacja: każdy cytat w kartach porównano z tekstem strony wydania. Przekłady są przekładami roboczymi UZYTAK.
- Ograniczenia: raport obejmuje wydane drukiem źródła w naszym zbiorze. Nie zastępuje kwerendy w archiwach rękopiśmiennych.

Zamów taki raport

Napisz, czego szukasz: nazwisko, miejscowość albo okres. Przed rozpoczęciem pracy dostajesz wycenę i termin; płacisz dopiero po akceptacji.

Zamów taki raport → uzytak.com/pl/archive-services